

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

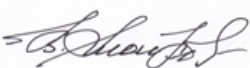
ОНАЦЬКИЙ Володимир Михайлович

УДК 373.3:37.091.3-056.45(477)19/20

**РОЗВИТОК АКАДЕМІЧНОЇ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2025

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України (м. Київ).

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Смолінчук Лариса Симонівна,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України, доцент кафедри
психології (м. Київ).

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Антонова Олена Євгеніївна,
Житомирський державний університет імені Івана
Франка, завідувач кафедри професійно-педагогічної,
спеціальної освіти, андрагогіки та управління
(м. Житомир);

доктор педагогічних наук, професор
Товканець Ганна Василівна,
Мукачівський державний університет,
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти
(м. Мукачево).

Захист відбудеться «1» квітня 2025 р. об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Максима Берлинського, 9, 5-й поверх, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на офіційному веб-сайті www.ipood.com.ua та у бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. Максима Берлинського, 9.

Автореферат розісланий «1» березня 2025 року.

Заступник голови
спеціалізованої вченої ради

Галина СОТСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах стрімких наукових і технологічних трансформацій розвиток академічної обдарованості учнів є важливим чинником підвищення конкурентоздатності національної освіти та формування інтелектуального потенціалу держави. У цьому контексті особливого значення набуває підтримка талановитої молоді, здатної генерувати інноваційні ідеї та реалізувати наукові відкриття. Світова тенденція щодо орієнтації на оригінальність та унікальність особистості сприяла підвищенню соціального запиту на підтримку розвитку обдарованих дітей і в Україні, що знайшло відображення у підготовці відповідних нормативно-правових документів, створенні спеціалізованих освітніх програм та інших дослідницьких ініціатив.

Зокрема пріоритети вітчизняної політики у сфері обдарованості актуалізовано чинним законодавством та нормативно-правовими актами (Закон України «Про освіту» (2017 р.), «Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування», затверджений наказом МОН України № 1303 від 16 жовтня 2019 р., «Положення про науковий ліцей та науковий ліцей-інтернат», затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 438 від 22 травня 2019 р.), що унормовують правове підґрунтя освіти та підтримку обдарованих дітей й окреслюють напрями реформування освітньої галузі у контексті розвитку складників обдарованості.

Однак питання ідентифікації, підтримки і розвитку академічно обдарованих учнів залишаються недостатньо вирішеними, існують проблеми, пов'язані з нерівним доступом до якісної освіти, відсутністю єдиної методології виявлення академічної обдарованості, слабкою координацією між закладами загальної середньої освіти, позашкільної освіти і науковими установами, які досліджують означений феномен. Крім того, має місце нестача відповідно підготовлених педагогічних кадрів, здатних ефективно взаємодіяти з академічно обдарованими учнями на принципах партнерства та взаємоповаги, з урахуванням індивідуальних особливостей кожного учня.

Аналіз історичного досвіду засвідчує ефективність комплексного підходу до підтримки академічної обдарованості, який передбачає ранню діагностику здібностей, створення індивідуальних освітніх траєкторій та необхідність науково-методичного супроводу означеного процесу. Важливим завданням є також адаптація цих підходів до українських реалій, що потребує глибокого аналізу розвитку системи підтримки академічно обдарованих учнів в Україні.

Проблема вивчення і розвитку академічної обдарованості учнів була предметом наукових розвідок вітчизняних дослідників, які обґрунтували психологічні засади феномену обдарованості дітей (Ю. Гільбух, О. Кульчицька, В. Моляко, В. Рибалка, О. Щербакова та ін.); особливості навчання обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти (Н. Антоненко, О. Виноградов, І. Волощук, А. Загородня, Н. Полищак, Г. Товканець та ін.); історіографія вивчення феномену обдарованості (О. Антонова, О. Вашук, А. Вірковський,

Б. Піонтковський-Вихватень, С. Терепиций та ін.); специфіка організації освіти обдарованих учнів у зарубіжних країнах (О. Бартош, І. Біла, М. Бойченко, О. Бочарова, М. Кабанець, С. Кириченко, М. Курінна та ін.); розроблення практичних кейсів з діагностування різних типів обдарованості (Н. Бельська, Н. Вінник, А. Вірковський, С. Науменко та ін.); розкриття досвіду взаємодії педагогів і психологів з академічно обдарованими учнями у закладах загальної середньої освіти нового типу та авторських школах (М. Гузик, М. Лебедик, М. Лещенко, В. Моргун, В. Хайруліна та ін.).

На основі аналізу джерельної бази дослідження та сучасної практики розвитку академічно обдарованих учнів закладів загальної середньої освіти виявлено низку суперечностей між:

- запитом українського суспільства на розвиток здібностей та обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти і недостатньою державною підтримкою академічно обдарованих учнів;

- потребою створення мережі закладів старшої профільної освіти академічного спрямування і відсутністю розвиненої системи відповідних навчальних закладів, покликаних сприяти розвитку академічної обдарованості учнів;

- об'єктивною потребою у вивченні історичного досвіду академічно обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти задля використання його конструктивних ідей і недостатнім рівнем цілісного аналізу й наукового узагальнення такого досвіду у вітчизняній педагогічній науці та практиці.

Актуальність наукової проблеми, її соціальна значущість, недостатнє вивчення у вітчизняній педагогічній науці, а також необхідність розв'язання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дисертації – **«Розвиток академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукового дослідження відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за темою «Моніторинг якості педагогічної освіти» (РК № 0116U001466). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 5 від 15.04.2015 р.).

Об'єкт дослідження – освіта академічно обдарованих учнів.

Предмет дослідження – тенденції розвитку академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття).

Мета дослідження – виявити тенденції розвитку академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України та окреслити можливості використання конструктивних ідей історичного досвіду роботи з академічно обдарованими учнями в умовах реалізації реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа».

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати джерельну базу та уточнити поняттєво-категорійний апарат дослідження.
2. Визначити й обґрунтувати основні етапи розвитку академічної обдарованості учнів в означений період.
3. Виявити тенденції розвитку академічної обдарованості учнів в Україні у визначених хронологічних межах.
4. Розробити опитувальник для вчителів щодо особливостей роботи з академічно обдарованими учнями у закладах загальної середньої освіти України.
5. Окреслити рекомендації щодо використання конструктивних ідей історичного досвіду з розвитку академічно обдарованих учнів в умовах сучасного реформування шкільної освіти України.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з 1991 р. по 2016 р.

Нижня хронологічна межа визначається завершенням процесу здобуття незалежності Україною, прийняттям низки нормативно-правових актів («Програма розвитку народної освіти УРСР на перехідний період (1991–1995 рр.)»); «Концепція середньої загальноосвітньої школи України (1991 р.)», становленням психологічної служби у системі освіти.

Верхня хронологічна межа визначається початком упровадження реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.).

Водночас, для визначення передумов дослідження проблеми академічної обдарованості та окреслення подальших перспектив, логіка спонукає нас виходити за окреслені межі, що сприяє більшій об'єктивності отриманих результатів.

Концептуальна ідея дослідження ґрунтується на твердженні, що розвиток академічної обдарованості учнів був одним із пріоритетів загальної середньої освіти України наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть. В умовах освітніх реформ та інтеграції системи освіти країни у світовий освітній простір постала необхідність переосмислення підходів до ідентифікації та підтримки обдарованих учнів, що зумовило потребу у комплексному підході, який має охоплювати раннє виявлення здібностей, адаптивні педагогічні технології та створення сприятливого освітнього середовища. Аналіз підходів до розвитку академічної обдарованості дозволяє оцінити ефективність освітніх стратегій і розробити обґрунтовані рекомендації для вдосконалення системи підтримки академічно обдарованих учнів у сучасних умовах.

Методологічну основу дослідження становлять діалектичні принципи науковості, історизму, об'єктивності і системності, які забезпечили уточнення базових понять, визначення об'єкта, предмета, завдань і методів наукового пошуку. В основу дослідження покладено такі методологічні підходи: *системний підхід*, що дозволив розглядати розвиток академічної обдарованості як комплексний процес, що формується під впливом освітніх, соціальних і політичних факторів; *історико-генетичний підхід*, який забезпечив аналіз еволюції підходів до підтримки обдарованих учнів в Україні, враховуючи зміни у філософії освіти та педагогічних практиках у контексті суспільних

трансформацій; *особистісно-орієнтований підхід* – спрямовувався на розвиток індивідуальних здібностей учнів, створення умов для їх самореалізації через диференційовані освітні технології; *компетентнісний підхід*, що сприяв розгляду академічної обдарованості у контексті формування ключових компетентностей, необхідних для успішної самореалізації особистості; *екстраполяційний підхід* – дозволив визначити тенденції розвитку системи підтримки академічної обдарованості шляхом аналізу історичних закономірностей та їх проєкції на перспективи освітніх реформ. Комплексне поєднання цих підходів забезпечило цілісне дослідження проблеми і сприяло обґрунтуванню ефективних шляхів удосконалення освітнього процесу в умовах сучасних викликів.

Теоретичну основу дослідження становлять філософські концепції українських вчених щодо розвитку освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.); ідеї методології історико-педагогічних розвідок (О. Аніщенко, Л. Березівська, Н. Гупан, О. Лавріненко, О. Сухомлинська, Г. Товканець та ін.); теорії і практики педагогічної освіти (М. Вовк, А. Кузьмінський, О. Кучерявий, Н. Лазаренко, Л. Лук'янова, Г. Сотська та ін.); педагогічної компаративістики (Н. Авшенюк, О. Локшина, О. Матвієнко, Н. Ничкало, Є. Нелін, А. Сбруєва та ін.); психологічних аспектів діагностування академічної обдарованості (Ю. Гільбух, О. Кульчицька, В. Моляко, В. Рибалка, Дж. Рензулі (J. Renzulli), Н. Робінсон (N. Robinson) та ін.); педагогічного супроводу здібних до навчання учнів (О. Антонова, І. Волощук, М. Гальченко Ф. Дзенасні (F. Zenasni) та ін.).

Для реалізації мети та вирішення завдань дослідження використано комплекс **методів дослідження**, зокрема: *загальнонаукові* – аналіз літератури, синтез, абстрагування, порівняння та узагальнення, завдяки яким було розкрито особливості роботи з академічно обдарованими учнями в умовах дослідно-експериментальної роботи закладів загальної середньої освіти України; *конкретно-наукові* – інтерпретаційний аналіз (для критичного аналізу історико-педагогічних, психологічних і нормативно-правових джерел із окресленої проблеми); термінологічний аналіз (для розкриття сутності явищ і уточнення понять); ретроспективний аналіз (для розгляду досліджуваного феномену у становленні і розвитку, виявлення тенденцій і динаміки їх змін та подальшого поступу); системний аналіз (для розуміння взаємозв'язку, взаємозумовленості і цілісності явищ об'єктивної дійсності); статистичний аналіз (для накопичення й обробки даних); емпіричні методи (анкетування і бесіди з учителями закладів загальної середньої освіти України); метод наукової екстраполяції дозволив окреслити перспективи роботи з академічно обдарованими учнями в умовах сучасних освітніх трансформацій.

Джерельну базу дослідження становлять:

- *нормативно-правові акти*, в яких наголошується на важливості роботи з обдарованими учнями (матеріали законів України; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; накази МОН України; концепції діяльності закладів загальної середньої освіти; програми роботи з обдарованою

молоддю тощо);

– *нарративні джерела*, в яких розкривається специфіка роботи з академічно обдарованими учнями (монографії, дисертації, звіти, довідники, статті в періодичних виданнях України («Обдарована дитина», «Рідна школа», «Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика», «Освіта та розвиток обдарованої особистості», «Директор школи, ліцею, гімназії», «Нова педагогічна думка» тощо);

– *дидактичні матеріали* (навчальні плани і програми науково-педагогічних проєктів «Росток», «Інтелект України», «На крилах успіху», експериментальних проєктів з упровадження мультипрофільного навчання та ін.);

– *статистичні й аналітичні дані* науково-дослідних установ (Інституту обдарованої дитини НАПН України, Національного центру «Мала академія наук України», ДНУ «Інститут освітньої аналітики» тощо).

Організація дослідження. Науковий пошук здійснювався впродовж 2015–2025 рр. й охоплював три етапи.

На *першому* етапі (2015–2018 рр.) здійснено теоретичне осмислення проблеми розвитку академічної обдарованості; проаналізовано базові та похідні поняття дослідження; визначено передумови становлення профільної освіти і способи організації психолого-педагогічного супроводу академічно обдарованих учнів;

На *другому* етапі (2019–2021 рр.) обґрунтовано методологічні засади і науковий апарат дослідження; сформульовано концептуальну ідею наукового пошуку; розроблено періодизацію розвитку академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України; розкрито специфіку експериментальних програм з розвитку академічної обдарованості;

На *третьому* етапі (2022–2025 рр.) здійснено емпіричне дослідження щодо особливостей роботи з академічно обдарованими учнями; узагальнено результати наукового пошуку; сформульовано загальні висновки; обґрунтовано рекомендації щодо перспектив творчого застосування конструктивних ідей історичного досвіду в Україні; впроваджено результати дослідження у практику вітчизняних закладів освіти.

Наукова новизна і теоретичне значення полягають в тому, що:

вперше здійснено цілісний аналіз проблеми розвитку академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття); визначено передумови становлення освіти академічно обдарованих учнів; розроблено періодизацію та виявлено тенденції розвитку академічної обдарованості учнів в Україні у визначених хронологічних межах; запропоновано авторське визначення поняття «академічна обдарованість учнів»; здійснено порівняльний аналіз навчальних програм і науково-педагогічних проєктів з розвитку академічних здібностей учнів (на прикладі проєктів «Росток», «Інтелект України», мультипрофільного навчання тощо); здійснено експертну оцінку тверджень вітчизняних дослідників і педагогів-практиків щодо розвитку освіти і навчання академічно обдарованих учнів у спеціалізованих

закладах загальної середньої освіти України;

уточнено зміст понять («обдарованість», «талановитість», «інтелектуальна обдарованість», «творча обдарованість», «академічна обдарованість»);

подальшого розвитку набули наукові положення про розвиток системи загальної середньої освіти України; організаційно-педагогічні і методичні засади розвитку академічної обдарованості у закладах загальної середньої освіти України; українська історико-педагогічна традиція в аспектах її досягнень після 1991 р.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в уточненні історико-педагогічного дискурсу України в контексті реформування загальної середньої освіти на засадах профілізації і диференціації навчання; розробленні опитувальника для вчителів щодо особливостей роботи з академічно обдарованими учнями у закладах загальної середньої освіти України; розробленні рекомендацій щодо використання конструктивних ідей історичного досвіду з розвитку академічно обдарованих учнів в Україні на загальнодержавному рівні та рівні закладу освіти.

Висновки та рекомендації сприятимуть удосконаленню підтримки академічно обдарованих учнів в умовах впровадження реформи загальної середньої освіти «Нова українська школа», розширенню можливостей індивідуалізації освітнього процесу. Матеріали дисертації можуть бути використані для удосконалення Державних стандартів загальної середньої освіти, створення спецкурсів, підручників, навчально-методичних посібників і рекомендацій, спрямованих на оптимізацію роботи з академічно обдарованими учнями в сучасному освітньому просторі України. Отримані результати також можуть слугувати науково-методичною основою для вдосконалення програм підготовки і підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які працюють із цією категорією учнів, а також бути корисними для освітніх управлінців і розробників освітньої політики.

Результати дослідження *впроваджено* в освітній процес Опорного закладу Михальчанський лицей Кам'янської сільської ради Чернівецького району Чернівецької обл. (довідка № 68 від 25 квітня 2024 р.), спеціалізованої школи № 14 імені українського професора Грушевського Сергія Федоровича Оболонського району м. Києва (довідка № 01/30-41 від 29 квітня 2024 р.), лицєю № 245 «Гелікон» Оболонського району м. Києва (довідка № 196 від 17 травня 2024 р.), гімназії «Троєщина» II-III ступенів Деснянського району м. Києва (довідка № 169 від 07 червня 2024 р.), Кашперо-Миколаївського лицю Баштанського району Миколаївської обл. (довідка № 19 від 10 червня 2024 р.), Природничого факультету Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (довідка № 350 від 21 жовтня 2024 р.).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження обговорені на науково-практичних заходах різного рівня: *міжнародних* – «Акмеологія – наука XXI століття» (Київ, 2005); «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2023); *всеукраїнських* – «Формування громадянської

культури в новій українській школі: традиційні та інноваційні практики» (Суми, 2022); «Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти» (Тернопіль, 2022); «Тенденції та перспективи розвитку сучасної освіти в Україні» (Херсон, 2023); «Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації» (Київ, 2024).

Основні положення і висновки дисертації були презентовані на засіданнях відділу теорії і практики педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (2017-2024 рр.).

Публікації. Основні положення і результати дисертації відображено у 14 публікаціях автора, з-поміж яких: 5 статей у наукових фахових виданнях України; 2 статті у зарубіжному періодичному науковому виданні; 7 публікацій у збірниках наукових праць та матеріалів всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 227 сторінок. Основний текст – 176 сторінок. Список використаних джерел становить 258 найменувань, з яких 28 – англійською і німецькою мовами. У дисертації вміщено 5 таблиць і 4 рисунки. Дисертація містить 4 додатки на 11 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, визначено хронологічні межі, концептуальну ідею, теоретичні і методологічні основи, наукову новизну, теоретичне і практичне значення дослідження; наведено відомості про структуру дисертації, джерельну базу, апробацію і впровадження результатів наукового пошуку.

У першому розділі – *«Теоретичні основи дослідження проблеми академічної обдарованості учнів»* – проведено аналіз теоретичної та емпіричної бази з проблеми дослідження академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти й схарактеризовано поняттєво-категорійний апарат.

Вивчення, аналіз та систематизація джерельної бази з проблеми академічної обдарованості учнів дозволило визначити три групи джерел: джерельні, історіографічні і нормативно-правові. До джерельних праць були віднесені монографії з проблем обдарованості, документи освітніх установ, звіти, огляди і рецензії; до історіографічних праць – епістолярії і наукові статті, в яких проаналізовано етапи розвитку освіти в Україні; до групи нормативно-правових джерел – укази, постанови та інші акти, які регулюють специфіку роботи з обдарованими дітьми в Україні та інших державах.

Аналіз джерельної бази засвідчив, що проблема академічної обдарованості побіжно представлена в українських розвідках, натомість, більш повно вона висвітлена у працях зарубіжних вчених (Н. Лівне (N. Livne), Р. Мілгрем (R. Milgram), Дж. Рензулі (J. Renzulli), Р. Стернберг (J. R. Sternberg)). Зазначено, що теоретичні основи досліджень академічної обдарованості учнів

були закладені у працях О. Антонової, І. Волощука, Ю. Гільбуха, О. Кульчицької, В. Моляка, О. Музики і В. Рибалки. Встановлено, що термін «академічна обдарованість» було досліджено у дисертаціях Л. Данилевич (2010 р.), О. Коваленко (2011 р.), О. Ващук (2014 р.), О. Щербакової (2015 р., 2020 р.). Зокрема, дисертація Л. Данилевич присвячена проблемі розвитку перфекціонізму академічно обдарованих учнів; О. Ващук розглядає професійну готовність учителів природничих дисциплін до розвитку академічної обдарованості учнів старших класів на засадах інтегративного підходу; у фокусі уваги О. Щербакової – проблеми адаптації академічно обдарованих учнів. Також увага українських дослідників була прикута до проблеми розвитку академічної обдарованості учнів на уроках фізики (Б. Кремінський, В. Савош), географії (Н. Свір), математики (Н. Бончук), у початкових класах школи (О. Коваленко) тощо.

Вивчення зарубіжних праць з проблеми обдарованості сприяло визначенню рівнів розвитку обдарованості учнів. Встановлено, що академічну обдарованість доцільно визначати як необхідну складову розвитку креативності і творчості учня у певній галузі знань. При порівнянні академічної і творчої обдарованості учнів потрібно зважати, що академічно обдарованих дітей характеризує стандартний рівень генерації нових ідей, логічне мислення і високий рівень перфекціонізму. Натомість, творчо обдаровані учні апріорі є академічно обдарованими, швидко генерують нові ідеї, проявляють оригінальність у вирішенні завдань, віддають перевагу дивергентному та асоціативному стилю мислення.

Аналіз емпіричних досліджень вітчизняних учених засвідчив, що основна увага дослідників була зосереджена на таких аспектах розвитку академічної обдарованості учнів, як діагностика академічної обдарованості (О. Кульчицька, В. Моляко, В. Щорс та ін.), вплив інтересу на розвиток академічної обдарованості (К. Постова, О. Щербакова та ін.), соціально-педагогічна підтримка академічно обдарованих учнів (Ю. Єременко, Т. Зорочкіна, В. Рибалка та ін.). Проведені нами емпіричні розвідки, які були присвячені ролі інтересу у структурі обдарованості учнів старших класів, дозволили дійти таких висновків:

1) визначати академічну обдарованість доцільно упродовж навчання учнів на всіх рівнях освіти. Особливо це потрібно робити з учнями старшої школи, які вірогідно визначилися з майбутньою навчальною діяльністю. Для цього доцільно використовувати диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. Клімова;

2) аналіз інтересів учнів старшої школи (з використанням методики «Карта інтересів» А. Голомштока) дозволив виділити чотири групи учнів залежно від сформованості типів інтересу: а) учні, які мають яскраво виражений інтерес; б) учні, які мають декілька однакових за ступенем розвитку і силою інтересів; в) учні, які мають обмежене коло інтересів і загальмований їх розвиток; г) учні з повною відсутністю системи інтересів;

3) дослідження взаємозв'язку між академічною успішністю та інтересом до певного предмету (з використанням рангового кореляційного аналізу

К. Пірсона) засвідчило, що академічно обдаровані учні майже завжди мають центральний інтерес, який виступає спонукальною силою і стимулом для подальшого навчання. При цьому залежність між навчальною успішністю та інтересом учнів найбільше простежується при опануванні таких предметів як література та історія, натомість при опануванні хімії, географії і математики на навчальну успішність більше впливає рівень розумових здібностей учнів і вміння працювати з абстрактними поняттями. Це свідчить про те, що для різних предметів мотиваційні та когнітивні фактори мають різну вагу, а ефективність навчання залежить як від зацікавленості учня, так і від специфічних інтелектуальних навичок, необхідних для засвоєння конкретних дисциплін;

4) проведений аналіз результатів науково-дослідних робіт МАН (2002) з різних секцій у м. Києві засвідчив, що лауреатами і переможцями були переважно учні, які навчалися у класах з поглибленим вивченням окремих предметів (90 %). При цьому переможцями шкільних олімпіад з базових дисциплін були виключно учні класів з поглибленим вивченням предметів (100 %).

Проаналізовані емпіричні дослідження українських науковців сприяли виявленню таких закономірностей розвитку академічно обдарованих учнів: 1) навчання в одному класі дітей з різним рівнем інтелектуального розвитку негативно позначається на розвитку здібностей та успішності академічно обдарованих учнів; 2) доволі часто навчальна успішність є результатом старанності і стабільності у виконанні домашніх завдань, натомість високий рівень інтелекту учнів є другорядним фактором розвитку академічної обдарованості; 3) діагностика і супровід обдарованих учнів у сільській місцевості засвідчили, що учасниками науково-дослідних проєктів МАН, зазвичай, є 15 % учнів сільських шкіл, натомість, на другому (обласному) етапі – близько 5 %. Також, аналіз результатів ЗНО у 2016 р. засвідчив, що серед усіх вступників до закладів вищої освіти, які отримали 180–200 балів, близько 15 % були учнями сільських шкіл, що свідчить про високий потенціал академічно обдарованих учнів з сіл, попри дещо обмежений доступ цих дітей до ресурсів і менш розвинену інфраструктуру.

Таким чином, аналіз емпіричних розвідок засвідчив, що феномен академічної обдарованості учнів є складним і багатогранним явищем, розвиток якого залежить від низки чинників, зокрема когнітивних, мотиваційних, соціальних і педагогічних. Проаналізовані дослідження підтверджують важливість комплексного підходу до діагностики, підтримки й супроводу академічно обдарованих учнів, який враховує їхні інтелектуальні здібності, інтереси, креативність і соціальну адаптацію.

Аналіз джерельної бази дозволив конкретизувати поняттєво-категорійний апарат дисертації. Встановлено, що під поняттям «академічна обдарованість учнів» доцільно розуміти різновид спеціальної обдарованості, що виявляється у високих навчальних досягненнях учнів, розвиненому аналітичному мисленні, пізнавальній активності та мотивації до поглибленого засвоєння знань з певних або всіх навчальних дисциплін. Академічно обдаровані діти мають дуже глибокі

знання, вміють самостійно їх здобувати, уважно аналізують програмний і позапрограмний матеріал. Таким дітям характерні багатий словниковий запас, інтерес до різних обчислень, вимірювань і класифікацій предметів, складні синтаксичні структури у мові, розуміння прочитаного тексту і виявлення причинно-наслідкових зв'язків. При цьому, академічно обдаровані учні схильні до ігнорування тих дисциплін, які мало пов'язані з їх провідними інтересами. На відміну від учнів з інтелектуальною обдарованістю, яким характерне прагнення до новизни та імпровізації, мотивація академічно обдарованих учнів спрямована на більшу кількість відзнак і похвалу оточуючих.

У другому розділі – *«Особливості навчання академічно обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття)»* – розкрито передумови становлення освіти академічно обдарованих учнів, досліджено трансформацію підходів до навчання академічно обдарованих учнів в Україні у 1991–2000 рр., проаналізовано особливості навчання академічно обдарованих учнів у 2000–2010 рр. і розглянуто інноваційні підходи до навчання академічно обдарованих учнів до схвалення Концепції Нової української школи у 2016 р.

Виявлення передумов становлення освіти академічно обдарованих учнів ґрунтувалося на аналізі періодизацій і наукових підходів до визначення феномену обдарованості. Доведено, що в історії освіти визначають генний, соціогенний, діяльнісний, нейрофізіологічний, трансцендентний, комплексний та інші підходи до визначення природи обдарованості. Дослідження передумов розвитку освіти обдарованих учнів в Україні засвідчило, що у 20-х роках минулого століття ця проблема була загалом дрібною і спеціальною, порівняно з проблемою навчання «дефективних» дітей, а також на тлі розвитку трудової школи у 1930-х рр.

Доведено, що наприкінці 80-х років ХХ століття, внаслідок соціально-політичних змін, у суспільстві виникла потреба у відборі найбільш обдарованих учнів і підвищенні якості усіх ланок освіти. Еволюційні процеси у середній ланці освіти УРСР до другої половини 80-х років ХХ століття засвідчили про відхід від ідеї стандартизованого навчання з одночасним зростанням ролі індивідуального підходу в освіті. Посилення демократичних ідей сприяло популярності використання альтернативних педагогічних технологій. Відомим трендом у роки «перебудови» було поширення психологічних практик, зокрема було створено Товариство психологів України (1990 р.) і прийнято «Положення про психологічну службу в системі освіти України» (1993 р.), в якому одним із завдань психолога закладу освіти визначалося сприяння у пошуку, доборі і розвитку обдарованих дітей. Зазначено, що в умовах розпаду СРСР і проголошення незалежності України Міністерством народної освіти УРСР було затверджено «Програму розвитку народної освіти на перехідний період (1991–1995 рр.)», у якій вперше розкривалися засадничі принципи роботи з обдарованими учнями, що були рекомендовані до впровадження в заклади загальної середньої освіти України.

Популярним трендом у середній освіті України на початку 90-х років ХХ

століття було створення різнопрофільних закладів освіти з поглибленим вивченням окремих предметів. Наприклад, з 1991 р. почав працювати Політехнічний ліцей Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут», який був першим в Україні закладом з 12-річним терміном навчання. Згодом, у 1992 р., були створені такі заклади освіти, як Київський ліцей «Наукова зміна», Запорізький академічний ліцей «Перспектива», Юридичний ліцей наукового спрямування при Університеті митної справи та фінансів у Дніпропетровську та ін. Також у 1992 р. в Україні розпочалося відродження колегіумів. Першими були створені Січковий колегіум у Запоріжжі і Києво-Могилянський колегіум у Києві.

Зазначено, що у «Положенні про середній навчально-виховний заклад (1993 р.)» наголошувалося, що для розвитку природної обдарованості дітей повинні функціонувати спеціалізовані школи, профільні класи, гімназії і ліцеї. Відповідно до цього Положення, діяльність спеціалізованих шкіл і профільних класів полягала у забезпеченні поглибленого вивчення одного або декількох базових предметів, а навчання у гімназіях передбачало забезпечення науково-теоретичної і гуманітарної підготовки обдарованих і здібних учнів.

Іншим трендом в освіті академічно обдарованих учнів стало розширення мережі шкіл-лабораторій, які діяли при наукових установах і закладах вищої освіти України. Наприклад, у 1990 р. було реорганізовано Дніпропетровський навчально-виховний комплекс № 61 в експериментальний заклад Дніпропетровського національного університету, а у Донецьку було створено ліцей при Донецькому національному університеті (1990 р.). Згодом були відкриті гімназія Київського державного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (1992 р.), а при Інституті педагогіки АПН України діяв інноваційно-експериментальний заклад (1994–1997 рр.), навчально-виховний процес в якому вибудовувався за планом, в який закладалися ідеї пошуку, виявлення, супроводу і розвитку обдарованих учнів. За схожим принципом діяв Івано-Франківський ліцей № 23 імені Романа Гурика, який у 1989 р. став школою-лабораторією Івано-Франківського педагогічного інституту імені Василя Стефаника.

Аналіз нормативно-правової бази з питань освіти засвідчив, що на розвиток освіти обдарованих учнів у 90-х роках ХХ століття вплинуло прийняття низки документів, зокрема Закону України «Про освіту» (1991 р.), «Положення про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад (1993 р.)», Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993 р.), Інструкції про порядок прийому учнів до загальноосвітніх навчально-виховних закладів на конкурсній основі (1994 р.), «Концепції становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості» (1996 р.) та ін. Зазначено, що упродовж 1991–1999 рр. кількість закладів загальної середньої освіти з поглибленим вивченням предметів в Україні зросла у 10 разів, при цьому кількість загальноосвітніх шкіл і професійно-технічних училищ значно зменшилася.

Наприкінці ХХ століття в Україні розпочалася апробація проєктів з розвитку обдарованості учнів. Найбільшого поширення набула програма розвитку дитини «Крок за кроком» (1994 р.), ідеї якої були реалізовані у форматі громадсько-активних шкіл (ГАШ), а також науково-педагогічний проєкт «Росток» (1996 р.), мета якого полягала у підвищенні рівня творчого та інтелектуального розвитку учнів на засадах інтегративно-діяльнісного підходу. Однак, попри зміну законодавства і поширення різних науково-педагогічних проєктів, на початку ХХІ століття в Україні спостерігалася ситуація, коли масова школа не могла задовольнити потреби академічно обдарованих дітей, бо орієнтувалась на навчання «середнього» учня.

Доведено, що в означений період дослідження обдарованості й проблема практичної реалізації диференціації навчання та індивідуального підходу почали пронизувати усі суспільні інституції. У цей час спостерігався активний розвиток мережі закладів освіти нового типу. З метою удосконалення та упорядкування роботи з виявлення обдарованої молоді Наказом МОН України було затверджено Положення «Про експериментальний загальноосвітній навчальний заклад» (2002 р.), що дало старт новому етапу дослідно-експериментальної роботи у школах України. Крім того, «Положенням про індивідуальну форму навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (2002 р.) вперше передбачалася індивідуальна форма навчання для тих дітей, які мають високий навчальний потенціал і можуть прискорено закінчити школу. Однак, загалом, процеси диференціації закладів загальної середньої освіти і дослідно-експериментальної роботи на початку ХХІ ст. мали тенденційний характер. У цей час на державному рівні започаткували «Програму роботи з обдарованою молоддю» (на 2001–2005 рр. і на 2006–2010 рр.); для посилення варіативності освіти було прийнято «Концепцію профільного навчання» (2009 р.), а для наукового супроводу освіти обдарованих створено Інституту обдарованої дитини АПН України.

Від початку ХХІ століття до 2010 року в Україні зберігався курс на подальшу диференціацію освіти, результатом чого стало упровадження таких проєктів, як «Школа життєвого успіху», «Школа життєтворчості», «Школа здоров'я» та ін. Для забезпечення права на освіту академічно обдарованих учнів було розпочато комплексний педагогічний експеримент зі «Створення системи супроводження навчання, виховання і розвитку академічно обдарованих дітей дошкільного та молодшого шкільного віку» («Інтелект України»). Крім того, поширення набули різні регіональні проєкти з мультипрофільного навчання, якими передбачалося створення варіативних програм, що сприяли розвитку академічної обдарованості учнів через поглиблене вивчення предметів.

У третьому розділі – *«Розвиток академічної обдарованості учнів в сучасному українському і зарубіжному освітньому просторі»* – проаналізовано тенденції розвитку академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України, представлено зарубіжний досвід навчання академічно обдарованих учнів і надано рекомендації з організації навчання академічно обдарованих учнів в умовах упровадження академічних ліцеїв в Україні.

Встановлено, що суспільно-політичні трансформації в Україні у 2013–

2014 рр., призвели до перегляду освітньої філософії. Попри затвердження «Концепції профільного навчання у старшій школі» (2013 р.), у 2016 р. почалося поступове згортання науково-педагогічних проєктів та експериментальних програм. Після схвалення «Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (2016 р.), у фокусі уваги опинилися питання інклюзії і рівності прав на освіту усіх учнів незалежно від їх навчальних здібностей. Зокрема, ідея інклюзивності, як способу адаптації зовнішнього світу до потреб учасників освітнього процесу, не була реалізована повністю, оскільки, на противагу освіті дітей з обмеженими можливостями, жодним чином не забезпечувалося право на якісну освіту тим учням, які прагнули знати понад державний стандарт. Щоправда, реформою Нової української школи також передбачалося створення профільної старшої школи для тих дітей, які мають високі успіхи у навчанні. Однак, на практиці, робота академічних ліцеїв має розпочатися лише у 2027 р., коли до профільної школи вперше підуть учні, які навчаються за новим державним стандартом.

При цьому наголошено, що з прийняттям Закону України «Про освіту» (2017 р.) такі заклади освіти для обдарованих учнів як гімназії, колегіуми, ліцеї і спеціалізовані школи були позбавлені переважного права зараховувати дітей за результатами конкурсних випробувань. Натомість, першочергове право на зарахування у ці заклади отримали діти, які фактично проживають (зареєстровані) у мікрорайоні закладу загальної середньої освіти. Крім того, згідно Закону України «Про освіту» (2017 р.), усі школи упродовж п'яти років повинні трансформуватися у гімназії або ліцеї. Однак, такі нововведення не передбачали якісного покращення освіти і підтримки академічно обдарованих учнів.

Спираючись на наявні дослідження проблеми обдарованості в Україні і значення реформи Нової української школи для подальшого розвитку середньої ланки освіти, було проведено онлайн-опитування учителів щодо особливостей роботи з академічно обдарованими учнями. За результатами дослідження були зроблені такі висновки:

- важливою передумовою для розвитку академічної обдарованості учнів є рання навчальна диференціація (за умови правильного діагностування спеціальної обдарованості дитини);
- упровадження інноваційних педагогічних технологій на початку ХХІ століття (наприклад, «Інтелект України», «Росток» та ін.) позитивно вплинуло на якість освіти, однак успішність реалізації кожної технології у закладах загальної середньої освіти залежала насамперед від учителя;
- основними труднощами у роботі з академічно обдарованих учнів є недостатня диференціація навчання, перевантаженість навчальних програм та обов'язковість вивчення великої кількості предметів, внаслідок чого академічно обдаровані учні опинилися у заручниках освіти, що орієнтована на підготовку середнього учня;
- робота з академічно обдарованими учнями у сільській місцевості часто

ускладнена відсутністю належних умов (кваліфікованих учителів, Інтернету, засобів унаочнення тощо), необхідних для організації якісного навчання;

- академічно обдаровані учні повинні перебувати у фокусі уваги інклюзивної освіти, адже розвиток таких дітей відрізняється від умовної норми і потребує супроводу наставника (асистента, тьютора);

- реформи в освіті України (у т.ч. реформа Нової української школи) є декларативними і не мають практичних змін. При цьому реформа Нової української школи зосереджена на рівності доступу до навчання та інклюзивності, а не на навчанні обдарованих учнів;

- сповільнення темпів упровадження реформи Нової української школи, спричинене зовнішніми факторами (пандемією COVID-19, війною), сприяло хибному тлумаченню деякими учителями ідей цієї реформи, які перевели навчання у площину суцільного «бавлення», проте можливості Нової української школи можна побачити у тих закладах загальної середньої освіти, де навчання обдарованих учнів забезпечують обдаровані вчителі.

Дослідження зарубіжного досвіду сприяло визначенню організаційних підходів до навчання академічно обдарованих учнів. Аналіз Робочого документу Європейської інформаційної мережі в галузі освіти (Eurydice, 2006 р.) дозволив визначити два підходи до освітньої політики з питань обдарованості у країнах Європи: 1) *інтеграційний*, в якому відсутні чіткі критерії визначення обдарованих учнів (наприклад у країнах Скандинавії); 2) *селективний*, що передбачає високу диференціацію навчання обдарованих учнів (Німеччина, країни Балтії, Вишеградської четвірки тощо).

Аналіз праць з організації освіти обдарованих учнів у країнах Європи дозволив встановити, що внаслідок стрімкого науково-технічного прогресу у 60-х роках ХХ століття середня освіта в цьому регіоні доволі швидко стала масовою. Процеси демократизації освіти сприяли появі закладів нового типу, зокрема гімназій і ліцеїв, які мали професійно-орієнтований характер (економічний, технічний, музичний, педагогічний, сільськогосподарський тощо). Унаслідок цього, щоб заповнити нові заклади освіти бажаними опанувати певний фах, у розвинених країнах Європи почала зростати увага до ідентифікації і відбору обдарованих учнів. Одночасно з цим, у деяких країнах тривав процес створення Національних асоціацій і центрів дослідження обдарованих дітей. Подібні асоціації були засновані у Великобританії (1950 р.), Франції (1971 р.), Канаді (1975 р.) та ін.

Зазначено, що у 1975 р., під час Першої Світової конференції з проблем обдарованості, у Лондоні була створена «Всесвітня рада для обдарованих і талановитих дітей» (WCGTC). Це стало важливим кроком у розвитку міжнародної співпраці у сфері освіти обдарованих учнів і сприяло поширенню ефективних освітніх практик. Зважаючи на євроінтеграційні прагнення України, розглянуто специфіку освіти академічно обдарованих учнів у провідних країнах Європи, Азії та Америки, що дозволило виявити спільні тенденції та ключові підходи до підтримки академічно обдарованих учнів.

Обґрунтовано рекомендації щодо використання конструктивного

історичного досвіду розвитку академічно обдарованих учнів у сучасних умовах на державному рівні та рівні закладу освіти.

Акцентовано увагу на ролі академічних ліцеїв у розвитку академічної обдарованості учнів. Зазначено, що для успішної роботи цих закладів освіти доцільно забезпечувати діагностику, підтримку і супровід зазначеної категорії учнів; створення спеціального освітнього середовища, в якому кожна дитина отримує можливість розвинути свої творчі здібності і буде їх охоче використовувати.

ВИСНОВКИ

У дисертації узагальнено історичний досвід розвитку академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття та виявлено його конструктивні ідеї, доцільні для використання в умовах сучасного реформування шкільної освіти України, визначено тенденції розвитку означеного феномену у визначених хронологічних межах. Результати здійсненого наукового пошуку свідчать про виконання поставлених завдань і є підставою для таких загальних висновків:

1. Аналіз філософських, історико-педагогічних, психологічних праць підтвердив актуальність проблеми розвитку академічної обдарованості учнів та дозволив виокремити три їх групи: джерельні, історіографічні і нормативно-правові. Встановлено, що зазначена проблема більш повно представлена у зарубіжних наукових розвідках, натомість у вітчизняних дослідженнях академічна обдарованість часто розглядається як складова інтелектуальної або творчої обдарованості.

За результатами аналізу джерельної бази дослідження уточнено зміст ключових («обдарованість», «академічна обдарованість») і суміжних («розвиток», «талановитість», «інтелектуальна обдарованість», «творча обдарованість») дефініцій поняттєво-категорійного апарату. Сформульовано авторську дефініцію поняття академічної обдарованості учнів як різновиду спеціальної обдарованості, що виявляється у високих навчальних досягненнях учнів, розвиненому аналітичному мисленні, пізнавальній активності та мотивації до поглибленого засвоєння знань з певних або всіх навчальних дисциплін.

2. Обґрунтовано етапи розвитку академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України означеного періоду: *етап утвердження* (1991–2000 рр.), який позначився реорганізацією загальноосвітніх шкіл у заклади освіти нового типу (гімназії, ліцеї, колегіуми, навчально-виховні комплекси, спеціалізовані школи); становленням психологічної служби у закладах загальної середньої освіти; застосуванням психодіагностичних методик для конкурсного відбору обдарованих учнів до цих закладів; розвитком мережі приватних закладів освіти; упровадженням експериментальних проєктів («Крок за кроком», «Росток» та ін.); започаткуванням спеціалізованих видань з проблем дослідження обдарованості («Обдарована дитина» (1997 р.), «Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітніх школах» (1999 р.));

етап розквіту (2000–2010 рр.), протягом якого відбувалося удосконалення законодавчої та нормативно правової бази щодо розвитку освіти академічно обдарованих учнів (Укази Президента України – «Про додаткові заходи щодо державної підтримки обдарованої молоді» (2000 р.); «Про Програму роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 рр.» (2001 р.); постанови Кабінету Міністрів України – «Про затвердження Положення про загальноосвітній навчальний заклад» (2010 р.); «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти» (2011 р.); розпорядження Кабінету Міністрів України – «Про схвалення Концепції Державної програми роботи з обдарованою молоддю на 2006–2010 рр.» (2006 р.); «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Школа майбутнього» на 2007–2010 рр.» (2007 р.); наказ МОН України «Про затвердження нової редакції Концепції профільного навчання у старшій школі» (2009 р.); посилення ролі позашкільної освіти; заснування Інституту обдарованої дитини НАПН України (2007 р.); *етап реалізації* (2010–2016 рр.), який пов'язується з урізноманітненням експериментальних навчальних проєктів з розвитку академічної обдарованості («Школа життєвого успіху», «Школа життєтворчості», «Школа здоров'я», «Гармонія інтелекту та здоров'я» тощо); реалізація Всеукраїнського науково-педагогічного проєкту «Інтелект України» (2014 р.); презентацією освітньої програми «Світ чекає крилатих» («На крилах успіху») (2016 р.; автори – науковці Інституту педагогіки НАПН України); впровадженням інноваційних технологій мультипрофільного навчання, інтеграцією навчальних предметів, створенням освітньо-розвивального середовища для розвитку здібностей академічно обдарованих учнів.

Встановлено, що з 2016 р. триває якісно новий етап розвитку академічної обдарованості учнів – *етап переосмислення*, що позначився прийняттям Концепції реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» (2016 р.), переглядом освітнього курсу держави з підготовки академічно обдарованих учнів до фокусування уваги на проблемах навчання дітей з особливими освітніми потребами.

3. Відповідно до зазначених етапів розвитку академічної обдарованості учнів визначено тенденції досліджуваного процесу на кожному з них. Встановлено, що тенденціями на етапі утвердження освіти академічно обдарованих учнів (1991–2000 рр.) були: переосмислення філософії освіти, її гуманізація і гуманітаризація; оновлення законодавчої бази шляхом перегляду радянських нормативно-правових документів і утвердження нових, демократичних ініціатив; створення закладів освіти нового типу (гімназій, колегіумів, ліцеїв, навчально-виховні комплекси і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням окремих предметів; розвиток альтернативних педагогічних технологій (АЗІМУТ, Росток); становлення мережі приватних закладів освіти.

На етапі розквіту (2000–2010 рр.) – диференціація освіти; реальний перехід від ідеї колективного навчання до індивідуального; державна підтримка обдарованих учнів і законодавче утвердження освіти, що орієнтована на

розвиток здібностей, обдарувань і творчого мислення учнів; розвиток мережі закладів позашкільної освіти (Мала академія наук, Центри творчості для дітей та юнацтва).

На етапі реалізації (2010–2016 рр.) – варіативність навчальних програм з розвитку академічно обдарованих учнів і збереження успішного досвіду з організації профільного і мультипрофільного навчання.

На сучасному етапі переосмислення, який триває з 2016 р., ключовими тенденціями є згортання науково-педагогічних проєктів і централізоване утвердження реформи Нової української школи; розвиток ідей інклюзивної освіти; забезпечення прав дітей з особливими освітніми потребами (без урахування особливих потреб академічно обдарованих учнів); зниження уваги до проблеми навчання академічно обдарованих учнів.

4. Розроблено опитувальник для учителів щодо особливостей роботи з академічно обдарованими учнями. Проведений аналіз результатів опитування дозволив зробити висновки, що усталена роками традиція навчання дітей у профільних школах, яка була характерною від проголошення незалежності України, змінена на протилежний тренд, в основу якого покладені принципи інклюзивності, егалітарності (рівності) і територіальної наближеності учнів до школи, а не обдарованості дитини і комплектування закладів освіти учнями за рівнями їх академічної успішності. У зв'язку з тим, що важливою передумовою для розвитку академічної обдарованості учнів є рання навчальна диференціація (за умови правильного діагностування спеціальної обдарованості дитини), надано рекомендації з діагностики і психолого-педагогічного супроводу академічно обдарованих учнів в умовах запровадження академічних ліцеїв як закладів старшої профільної школи.

5. На основі результатів здійсненого дослідження розроблено рекомендації щодо використання конструктивних ідей історичного досвіду з розвитку академічно обдарованих учнів в умовах сучасного реформування шкільної освіти України на рівнях: *загальнодержавному* – удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази з питань розвитку академічно обдарованих учнів, а саме: доповнення Закону України «Про повну загальну середню освіту» положенням про можливість створення навчальних об'єднань (на прикладі «Гімназії–МАН», «Ліцею–ЦТДЮ»); Закону України «Про державні закупівлі» – положенням щодо забезпечення закладів загальної середньої освіти за кошти державного бюджету навчально-методичними матеріалами (підручники, посібники, авторські освітні програми тощо) для навчання академічно обдарованих учнів; удосконалення Державних стандартів початкової і базової загальної середньої освіти різними варіантами навчальних планів для класів з поглибленим вивченням окремих предметів; *на рівні закладів освіти* – розвиток мережі закладів загальної середньої освіти для задоволення навчальних потреб академічно обдарованих учнів, зокрема, шляхом формування динамічних груп, запровадження мультипрофільних класів, класів з поглибленим вивченням окремих предметів; створення спеціального освітнього середовища для розвитку академічно обдарованих учнів, урахування характерологічних та індивідуальних

особливостей прояву обдарованості; створення при закладах вищої освіти центрів профільної освіти з метою залучення учнів до творчих конкурсів, олімпіад, конференцій.

Проведене дослідження не претендує на висвітлення усіх аспектів розвитку академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України. Подальшого вивчення потребують такі проблеми як: розроблення нових методик виявлення і підтримки академічно обдарованих учнів на різних етапах їх навчання; підвищення кваліфікації педагогічних працівників для роботи з академічно обдарованими учнями; упровадження механізмів психологічного супроводу академічно обдарованих учнів для подолання стресу, соціалізації і формування навичок саморегуляції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Онацький В. М. Навчання академічно обдарованих учнів у розвинених країнах світу. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Спецвипуск. Т. 2. С. 45–49. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.spec.2.09>
2. Онацький В. М. Трансформація підходів до навчання обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти України (друга половина ХХ століття). *Науково-педагогічні студії*. 2022. № 6. С. 108–117. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2022-6-108-117>
3. Онацький В. М. Організація психолого-педагогічного супроводу академічно обдарованих учнів. *Науковий журнал Хортицької національної академії. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2023. № 1 (8). С. 23–30. URL: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-8-19>
4. Онацький В. М. Результати онлайн-опитування педагогів щодо особливостей реалізації освіти обдарованих учнів в Україні. *Науково-педагогічні студії*. 2023. № 7. С. 148–166. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2023-7-148-166>
5. Онацький В. М. Розвиток спеціалізованої освіти для академічно обдарованих учнів в Україні на початку ХХІ століття. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. № 1 (182). С. 86–96. URL: [https://www.doi.org/%2010.12958/2227-2747-2023-1\(182\)-86-96](https://www.doi.org/%2010.12958/2227-2747-2023-1(182)-86-96)
6. Онацький В. М. Дослідження академічної обдарованості у вітчизняних психолого-педагогічних розвідках першої половини ХХ століття. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 4 (48). С. 39–43. <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.6>
7. Онацький В. М. Школа повного дня як осередок розвитку обдарованої дитини в Україні. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 5 (49). С. 23–26. URL: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.5.4>

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

8. Онацький В. М. Освіта академічно обдарованих учнів: досвід Фінляндії і перспективи України. *Використання технологій менеджменту якості в управлінні закладами освіти: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. (Тернопіль, ТОКІШПО, Україна, 24 листопада 2022 р.)*. 2022. С. 167–168.

9. Онацький В. М. Особливості організації онлайн-опитувань у педагогічних дослідженнях. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, ХНПУ, 16–18 березня 2023 р.)*. 2023. С. 104–105.

10. Онацький В. М. Перспективи освіти академічно обдарованих учнів в умовах реалізації реформи НУШ. *Тенденції та перспективи розвитку сучасної освіти в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (28–29 листопада 2023 р.)*. Херсон: КВНЗ «ХАНО». 2023. С. 226–228.

11. Онацький В. М. Робота з академічно обдарованими учнями в умовах розвитку системи профільного навчання в Україні. *Профільна середня освіта: виклики і шляхи реалізації: збірник матеріалів / за заг. ред. Ляшенко О. І. та ін.* Київ: Видавничий дім «Освіта», 2024. С. 42–46.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

12. Онацький В. М. Взаємодія практичного психолога і вчителя у роботі з обдарованими дітьми. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика: зб. наук. праць*. У 2 ч. Ч. 1. К., 2001. С. 358–367.

13. Онацький В. М. Академічна обдарованість та методи її діагностики. *Обдарована дитина*. 2002. Вип. 2. С. 53–56.

14. Онацький В. М. Спостереження як засіб вивчення академічно обдарованих дітей. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2002. Вип. 3 (7). С. 150–160.

АНОТАЦІЇ

Онацький В. М. Розвиток академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України (кінець ХХ – початок ХХІ століття). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. – Київ, 2025.

У дисертації цілісно проаналізовано розвиток академічної обдарованості учнів у закладах загальної середньої освіти України в кінці ХХ – на початку ХХІ століття. Визначено передумови становлення освіти академічно обдарованих учнів. Обґрунтовано періодизацію розвитку дослідженого феномену з 1991 по 2016 рр. (етап утвердження (1991-2000 рр.); етап розквіту (200-2010 рр.); етап реалізації (2010-2016 рр.)) та визначено тенденції розвитку освіти академічно обдарованих учнів на кожному з етапів. Визначено організаційні підходи до навчання академічно обдарованих учнів у зарубіжних країнах. Подано авторське визначення поняття академічної обдарованості учнів, як різновиду спеціальної обдарованості, що виявляється у високих навчальних досягненнях учнів,

розвиненому аналітичному мисленні, пізнавальній активності та мотивації до поглибленого засвоєння знань з певних або всіх навчальних дисциплін. Представлено результати онлайн-опитування учителів щодо особливостей роботи з академічно обдарованими учнями. Сформульовано рекомендації щодо використання результатів наукового пошуку на загальнодержавному рівні та рівні закладу освіти.

Ключові слова: обдарованість, академічна обдарованість, учні, заклади загальної середньої освіти, розвиток, профільна школа, тенденції.

Onatskyi V. M. Development of academic giftedness of students in general secondary education institutions of Ukraine (end of the 20th – beginning of the 21st century). – On the right of manuscript.

Thesis for a Candidate's Degree in Pedagogical Sciences, Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and the History of Pedagogy. – Ivan Zyazyun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 2025.

The thesis comprehensively analyzes the development of academic giftedness of students in general secondary education of Ukraine in the late XX and early XXI centuries. The prerequisites for the formation of the education of academically gifted students are determined. The periodization of the development of the studied phenomenon from 1991 to 2016 is substantiated (the stage of establishment (1991-2000), which was marked by the reorganization of general schools into educational institutions of a new type; the formation of a psychological service in general secondary education institutions; the use of psychodiagnostic methods for the competitive selection of gifted students; the introduction of experimental projects; the stage of flowering (2000-2010), during which the legislative and regulatory framework for the development of education for the academically gifted was improved; the role of extracurricular education was strengthened; the implementation stage (2010-2016), which is associated with the diversification of experimental educational projects for the development of academic giftedness; the introduction of innovative technologies of multi-profile learning, the integration of educational subjects, the creation of an educational and developmental environment for the development of the abilities of academically gifted students. Trends in the development of education for academically gifted students at each stage are identified. The author's definition of the concept of academic giftedness, as a type of special giftedness, manifested in high academic achievements of students, developed analytical thinking, cognitive activity and motivation for in-depth mastery of knowledge in certain or all academic disciplines. Organizational approaches to teaching academically gifted students in foreign countries are identified. The results of an online survey of teachers on the peculiarities of working with academically gifted students are presented. Recommendations are formulated for using the results of scientific research at the national and educational institution levels.

Key words: giftedness, academic giftedness, students, secondary education institutions, development, specialized school, trends